

MONSIEUR SANS-GÊNE ИЛИ ПЕРИОНИЦА „СВЕТИ ДУХ“

Емиграција је парадоксална појава, краљевски плашт и просјачка рита истовремено; истина, ова друга више пада у очи, јер се прва најчешће и не види. Јан Бјелатович⁴¹ је писао да је „емиграција истовремено друштвено стање, добровољни избор најамног рада, више класна деградација него одржавање животног статуса у друштву“. Заиста, нашли бисмо мало емиграната којима је било дато да избегну неподношљивост и беду изгнаничког живота, да не доживе понижење пауперизације, а још мање оних који су ведро и с хумором подносили промену судбине. Ова класна деградација погодила је скоро све ствараоце, без обзира на уметност којом су се бавили.

Савремени проучавалац емиграције, Марек Питаш, о томе пише:

*Већина емиграната [...] бавила се разним пословима: били су шћамјари, башићовани, судојере, словослајачи, чистјачи градске канализације, секли су месо у кланицама, калибрирали ојшћичке војне инструменће, орјанизовали појребе, физички радили у фабрикама или канцеларијама на најјорим пословима, пријремали шјерешне возове за службену конјролу, појрављали сајтове, чистјили, посјављали железничке колосеке, увијали бомбоне у шарену фолију и с шјешкоћом се појобијали до бољих појрофесија.*⁴²

Наравно, овај списак послова којима су се бавили емигрантски писци је непотпун. Може се проширити пословима који су толико необични и специфични да се чудом чудимо да уопште постоје. Један од најистакнутијих пољских писаца, а истовремено једна о најфасцинантнијих личности, не само емигрантских, Анђеј Бопковски, могао би да дода овом репертоару многе занимљиве послове којима је у разним периодима зарађивао за живот: био је радник, касније чиновник у фабрици оружја, књижар, уредник војног информативног билтена (при томе је, *nota bene*, био заклет цивил!), радио је физички у радионици за поправку бицикала, управљао (уосталом, с фаталним резултатом) земљишним поседом, био је носач, књиговођа, најзад, власник продавнице и фирме за производњу летећих модела. Његова биографија је данас доста добро позната, што не значи да у њој нема нејасних места и тајанствених епизода, наизглед небитних, а у ствари важних, јер обилују последицама, понекад толико интимним да се скоро детективистичка жеља за њиховим испитивањем и објашњавањем мора повезивати у истраживачу са отпором према индискретности. Судбина писца позната

⁴¹ Јан Бјелатович (1913–1965), прозни писац и критичар; учесник у Другом светском рату, после рата живео је у Великој Британији. (Прим. прев.)

⁴² М. Pytasz, *Wygnanie – emigracja – diaspora. Poeta w poszukiwaniu czytelnika*, Katowice 1998, стр. 114.

нам је највише из његових личних извештаја, садржаних у *Белешкама из рајџа: Француска, 1940–1944.* или из аутобиографских записа из књиге *Coco de Oro*,⁴³ а донекле и из објављене кореспонденције. Ипак, шта се догађало пре тога?

Марта 1939. године, с тек венчаном женом Барбаром, Бопковски је у паници отпутовао у Париз, где је, наводно, требало да буде на пракси пре преузимања дужности у пољском представништву за извоз гвожђа у Аргентину. Путовање у Буенос Ајрес – „још једна земља и бескрајних месец дана на мору“⁴⁴ – из непознатих разлога одужило се. Коначно, Леон Фирстемберг, од кога је зависио успешан крај подухвата, отпловио је у Буенос Ајрес бродом „Храбри“, заједно с Витолдом Гомбровичем, а без Бопковског. У то време он није имао ни пуних 26 година, био је економиста и остао је на пословичном цедилу. Одлазак из Пољске пратила је аура породичног и вероватно не само породичног скандала, којим се завршио покушај налажења посла у индустрији и настањивања у Катовицама. Какав је скандал био у питању не зна се тачно, у сваком случају, његов призив и реперкусије били су за Бопковског више него непријатни. Сам писац је напоменуо да га је породица прогнала из земље и да ће вероватно због одијума који га притиска морати да промени презиме. У какво – ни то се не зна. Мора да је скандал био толико озбиљан да је уздрмао не само чувену краковску породицу, већ и елиту санацијске власти,⁴⁵ јер је имао свој истражно-тужилачки контекст и ангажовао је чак министра правде Витолда Грабовског, лично, а после рата добио и мноштво фантастичних нагађања. Сигурно би и без тога Анджеја Бопковског сасвим заслужено сматрали *enfant terrible*-ом. Нема у томе ничег чудног. Наводно, још је његова кума, бароница Викторија Шенк, кад је на крштењу угледала бебу, ужаснута узвикнула: „Па то је ђаво, не дете!“⁴⁶ И тако је и остало, што је уосталом самога песника испуњавало неком врстом поноса.

Шта је Бопковски радио у Паризу кад се испоставило да је Буенос Ајрес даљи него што је претпостављао? Ни то се не зна. У биографији, коју је после више година припремио за Јежија Гједрођа,⁴⁷ написао је да је... преживљавао. После избијања рата, пријавио се као један од првих да иде у војску, али сигурно због својих присних санацијских веза није примљен. У новом режиму он заиста није могао да буде радо виђен, а чак је био сасвим сумњив: детињство проведено на коленима Јузефа Пилсудског и Едварда Шмиглог-Ридза,⁴⁸ отац бригадни генерал, стриц – помоћник министра и зет председника Мошћицког,⁴⁹ сматран је сасвим сигурно „непријатељем“. То је већ био довољан разлог да се млади писац спречи да пролива крв за отаџбину. Тешко би се у

⁴³ Види А. Bobkowski, *Coco de Oro. Szkice i opowiadania (Coco de Oro. Белешке и приповећке)*, Paryż 1970.

⁴⁴ Из писма А. Бопковског од 31. маја 1939.

⁴⁵ Санација – политички блок Јозефа Пилсудског, који је под паролом оздрављења (*sanacji*) политичких односа и јавног живота, маја 1926. извршио у Пољској преврат; прокламовао је нужност јаке владе и тежио ликвидацији опозиционих странака. (Прим. прев.)

⁴⁶ Писмо А. Бопковског песнику Казимјежу Вјежињском (8. јануара 1958).

⁴⁷ Вид. А. Bobkowski, *Synopsis życiorysu*, стр. 693.

⁴⁸ Едвард Ридз-Шмигли (1886–1941), политичар, маршал Пољске и блиски сарадник Пилсудског. (Прим. прев.)

⁴⁹ Игнаци Мошћицки (1867–1946), политичар, професор, члан Пољске академије наука, реализатор политике Пилсудског. (Прим. прев.)

то време у Паризу могла наћи гора препорука. Коначно, у јануару 1940. Бопковски је кратко боравио у Будимпешти, фебруара 1940. године почео је да ради у француској фабрици оружја у Шатијону. Шта је радио касније, после избијања рата? Од чега је живео? Свакако не од новчане помоћи, коју му је шкрта и строга очева рука одвајала сваког месеца, а која је престала већ у септембру...

Вратимо се извршним *Белешкама из рајџа*... – дневнику, који је писац почео да води још маја 1939. године. Ипак, први запис у књишком издању носи датум 20. мај 1940. године, дакле, настао је после завршетка „чудног рата“, пошто се лоше дислоциран и невешто командован француски фронт дословно распадао под притиском немачких оклопних и моторизованих дивизија. Узрок овог одступања од годину дана Бопковски објашњава у белешци од 25. новембра 1940. године, сачињеној већ у Паризу, по повратку са бициклистичког путовања по Трећој Републици:

Још увек не моју да преболом сјаљене свеске и пољске часописе. Јуначине! П. знали су да пишем. После уласка Немаца у Париз рекли су Басји да сјаљим све. Из сјаљих! Добро је што нису изражили да сјаљим и њих неколико пољских књижа. Пазили су да Басја учини што пред њима. Исцртао је из њих свезака њихнаесетак сјаљница. Осјало их је баш толико, колико мене из моје прошлости. Ништа нећу реконструисати и чак не желим да реконструишем.

Првих месеци рата младе Бопковске је помагао из Швајцарске већ поменути Анджејев стриц Александер. Ова стричева помоћ, мада скромна, била је редовна и омогућавала им је да преживе. Управо у писму стрицу 30. јануара 1940. године, писац је подигао мало вео с тајне своје париске егзистенције:

Код нас су били оштри мразеви и још увек је јако хладно. Збој њих мразева 10. овој месеца морао сам да зајворим своју перионицу, јер су ми зјубови у јрсјима и лакјовима почели да ојичу и боле ме, јако да нисам могао да радим. То ме је много расјужило, али шта да чиним. Чим буде мојуће и мало тојлије, почећу поново, њим пре што се муштерије сјаљно расјијују за здравље „ше ваше праље“. За то време ја се облажем анјифи-лојсјицима и лечим „шу своју праљу“. Јаке мразеве који су досјизали минус шеснаесет сјаљени преживели смо у свом толубарнику сасвим добро и поред тоја што нисмо имали никакво праље. На прозору је био лед, а вода у лавору залеђена.⁵⁰

Под овим велом, у ствари, крије се цела тајна: писац је радио као праља и тај посао представљао је основу за издржавање њега и жене. Ипак, није прошло без мале, мада значајне, мистификације. Наиме, пред клијентима Бопковски се представљао као... директор перионице! С обзиром на значај презимена и донедавног положаја њега и породице, није могао другачије.

У поменутој биографији, написаној после пресељења у Гватемалу, на молбу и за потребе Жежија Гједројћа, Бопковски је написао више о овој тајанственој епизоди и својим перионичким подвизима. Цела биографија писана је подругљиво-хумористичким, а чак аутоироничним тоном:

⁵⁰ A. Bobkowski, *Szkice piórkami*, т. 1, Paryż 1957, стр. 206.

Чекајући позив за војску – пише Бопковски – и не желећи да користи социјалну помоћ, издржава се прањем рубља, пошто је отворио пољску перионицу за избелице, као фирму „Monsieur Sans-Gêne, Хлорко и команија“, у којој је поред издашно употребљавано хлорно креч, односно, жавелове воде,⁵¹ био једини радник. Тада се у будућем аутору изврских Белешки из рата први пут јавља књижевни шалена и дар зајажанја, јер му прање рубља многих личности које се појављују у Паризу омогућује да их уједна и *sensu stricto* изнуштра. У то време настају први записи нашег врсног писца, који ће ипак бити објављени тек после његове смрти, и то због превише интимних информација које је аутор сакупио у оно време, захваљујући прљавом рубљу. Инстинктивни Литерацки⁵² с поносом може да обавести своје читаоце да је добио првенство за објављивање ових неумњиво коншироверзних бележака.⁵³

Неколико реченица даље Бопковски пише о пропадању фирме: „Пошто није могао да настави свој интересантан посао прање, запослио се у француској фабрици оружја.“⁵⁴

На маргини треба додати: није истина да се први пут тада исполио његов књижевни таленат, јер је још одавно писао, а чак повремено објављивао, између осталог, на страницама краковских дневника; није истина да су тада настајале прве белешке, јер су – што не треба овде доказивати – настајале знатно раније; међутим, истина је да је писац, радећи као праља у неповољним атмосферским условима у хладној перионици, навукао реуму, од које је патио до краја живота, и која га је спречавала касније да обавља прецизне моделарске послове и... свира на клавиру.

Бопковски је умро у Гватемали 1961. године, а његова жена 1982; веровало се да су сви рукописи након њене смрти бесповратно пропали. После извесног времена испоставило се ипак да је и поред екстремно тешке животне ситуације Барбара Бопковска повела рачуна о књижевној заоставштини свога мужа и предала је Пољском научном институту у Њујорку. У његовим збиркама управо су сачуване странице које описују живот писца, од рођења, преко сјајних тренутака, све до затварања париске перионице „Свети дух“. Пронашла их је 1993. године и објавила Божена Шалкрос,⁵⁵ на страницама краковског часописа *НаГлос*. Да није ових сачуваних бележака и њихове касније публикације, чак би помињање перионичке епизоде могло да изгледа неосновано, испоставило се ипак да је Бопковски оставио иза себе још једно непознато, оригинално дело, дело каквих је мало, ако књижевност уопште познаје слична.

Објављујући ове белешке, Божена Шалкрос је пре сваке дала увод. Међутим, она није знала, јер није могла да зна, за веома жалосне околности у којима је перионица завршила свој рад; поверовала је такође Бопковском да је био власник фирме, која је

⁵¹ Раствор натријум-хлорида у води који се употребљава за чишћење, бељење и дезинфекцију (назван по једном насељу на територији Париза). (Прим. прев.)

⁵² Издавачка кућа основана 1946. у Риму, а следећа пресељена у Мезон-Лафит крај Париза; једна од најзаслужнијих пољских културних институција у Паризу; на њеном челу био је Жежи Гједројћ. (Прим. прев.)

⁵³ A. Bobkowski, *Synopsys życiorysu*, стр. 693.

⁵⁴ Исто, стр. 693–694.

⁵⁵ A. Bobkowski, *Pralnia „pod wezwaniem Ducha Świętego”*, do druku podała B. Shallcross, „NaGloss” 1993, бр. 12 (37), стр. 155–162.

имала једно корито, даску за прање, сапун и хлороводоничну киселину, а једини радник био је он сâм, да се налазила у маленој мансарди огромне париске зграде. Бопковски се несумњиво изврсно забављао, такође на рачун својих будућих биографа и коментатора. Грешка Божене Шалкрос – могло би се мало подсмешљиво рећи – представља посмртну победу Бопковског.

25. новембра 1939. писац је забележио:

Књиговодство перионице. Запжања: избелице, свако од њих има мало рубља. У свакој ситуацији постоје рубље оштра. Предвиђам зараду од око 100 франака недељно при шесточасовном радном дану (од 9 до 12 и од 17 до 20). Треба да дам ниже цене од Армије саса – да наплатим да је употреба хлороводоничне киселине искључена. И шлус!

Као заштитника перионице именује Светог духа, од тада она постаје својина фирме Бопковски, Хлорко и Компанија.

Фирма је отпочела са радом 27. новембра од две фланелске пижаме и једног пешкира господe Червинских, а завршила 5. јануара 1940. године двома кошуљама инжењера Дуњиковског. За то време преко руку Бопковског прошло је мноштво рубља, често сасвим интимног, а заједно с њим – људски карактери. Писац је имао сталну муштерију, као што је исправно предвиђао, лошег имовног стања и декласирану.

Перионица је затворена, не због некакве историјске катаклизме, већ због најобичније, најпростије реуме, која ју је нагло и неопозиво ликвидирала.

Изворник: Krzysztof Ćwikliński, *Helikopter i kultura masowa*. Studia i szkice o pisarstwie Andrzeja Bobkowskiego, Łomianki 2016.

(Са пољског превела Љубица Росић)